

Jamal for altid

Luk øjnene. Tænk på noget du elsker. Hvad ser du? Et landskab fladt som en pandekage? Rensdyr i hobetal og myg store som kolibrier? En vinter så kold, at kun nomader i rensdyrskind kan overleve? Nå, ikke? Men det gør jeg.

TEKST OG FOTO: GERNER THOMSEN

Det hænder, at der sker noget uventet i ens liv. Noget som får stor indflydelse på det, man foretager sig de næste mange år. Lige netop det skete for mig, en stjerneklar efterårsnat i 2001, da jeg stod af på station 220 km.

Mine medpassagerer – russiske borebissere på vej mod Jamalhalvøens gasfelter længere nordpå – er for længst dejset omkuld i en vodkarus, så de sidste par timer har jeg omhyggeligt holdt øje med kilometermarkeringen langs sporet. Gazproms arbejdstog er nemlig af den type, som man helst ikke vil komme for sent til eller køre for langt med – det afgår kun hver 14. dag.

Jeg har selvfølgelig bemærket huset, som står blot 50 meter fra trinbrættet på station 220 km. Men hvis jeg skulle have gættet på, at det er en købmandshandel, der befinder sig på denne gudsforladte tundra-steppe, så ville det have krævet en usandsynlig god fantasi og to-tre vodkaflasker mere. Købmanden hedder Takuchi og kommer mig søvndrunkent i møde med en olielampe i hånden. Som det er god skik her nord for polarcirklen, bliver den fremmede gæst budt indenfor og får en seng uden så mange spørgsmål.

Et vanvittigt projekt

Det tager mig tre dage at overbevise Takuchi om fornuften i mit projekt. "At vandre alene ud på tundraen for at finde nenerne er den sikre død" gentager han igen og igen. "Kun en stedkendt person kan undgå at fare vild, og når vinteren kommer, vil du uden tvivl dø af kulde og blive ædt af sultne ulve". Tvivlen kommer snigende. Jeg er hverken bange for ulve eller for ikke at kunne finde vej. Men at finde rensdyrnomaderne på egen hånd i dette uendelige tundraområde føler jeg vil blive noget nær en umulig opgave. Jeg frygter, at mit projekt vil mislykkes – simpelt hen fordi det afhænger af, om jeg på det helt rigtige tidspunkt er i stand til at krydse nomadernes kurs sydpå under deres vandring imod trægrænsen. Til sidst bliver Takuchi mør af min stædighed, og han giver mig de oplysninger, som jeg hele tiden har satset på at få fra en lokalkendt. Én af Jamalhalvøens 50 rensdyrbrigader (en gammel sovjetisk betegnelse for grupper af rensdyrno-

Når nenerne kommer frem til en ny lejrplads, bliver teltene rejst på under en halv time.

mader ansat af det lokale statsbrug) har netop passeret 220 km for en lille uge siden. Med al sandsynlighed vil den nu være omkring 40 km inde på tundraen, og på et kort ridser Takuchi den rute op, som nomaderne plejer at følge.

Med maven fuld af andesuppe, kogt på Takuchis jagtbytte, tager jeg af sted. Rygsækken føles, som er den spækket med vodkaflasker, men det er nu mest mad, som fylder. Tunge regnbyger driver ind fra vest og gør om muligt tundraen endnu mere svampet og umulig at gå på. Temperaturen falder til et par grader, og når jeg bestiger områdets små bakketoppe, kan jeg konstatere, at der ikke er skyggen af en nomade i miles omkreds. Dagens sidste timer bliver brugt på at finde et sikkert sted at krydse en dyb flod i vand til lårene. Sokkerne bliver vredet og støvlerne tømt for vand, inden jeg kryber ind i mit lille enmandstelt, der står på det, der må være Jamalhalvøens sidste tørre plet.

"Kun en stedkendt person kan undgå at fare vild, og når vinteren kommer, vil du uden tvivl dø af kulde og blive ædt af sultne ulve"

Mødet med nenerne

Tanken om håbløsheden i mit projekt kommer snigende allerede næste dag. Den får god næring af det dårlige vejr, de våde støvler og så det uendelige landskab af søer og myr, hvor skridtene føles som forhindringsløb hen over en gigantisk badesvamp med blytunge lodder om benene. Jeg bestiger hver en bakketop med kikkert for øjnene, men gang på gang må jeg skuffet konstatere, at der ikke er andet at se end den øde tundra. Hvis jeg falder og brækker benet nu, så vil fiaskoen være fuldendt.

Bedst som det ser allermest håbløst ud, genlyder tundraen pludselig af et sejrbrøl. Ude i horisonten har jeg set syv "tjummer" (rensdynomadernes tippilignende telte). Jeg tjekker flere gange med kikkerten, men den er god nok. I tusmørke og småregn nærmer jeg mig lejren. Mit hjerte sidder oppe i halsen. Rensdynomadernes får først øje på mig, da jeg er inde på 500 meters afstand. Kvinder og børn forsvinder ind i teltene, mens mændene bliver stående uden at sige en lyd. De stirrer blot på mig, som er jeg fløjet ind fra en anden planet. Jeg

præsenterer mig, men må gentage mig selv flere gange, før de ser overbeviste ud.

Snart befinder jeg mig i Alexanders tjum, siddende med familien på rensdyrskind omkring et lavt bord. I skæret fra det åbne ildsted kan jeg ane kødet fra et slagtet rensdyr hængt til tørre i midten af tjummen. Det koger livligt i gryderne, og en himmelsk duft af rensdyrkød breder sig. Snart serverer Alexanders kone kødstykkerne, som vi spiser med fingrene. I tjummen befinder sig også Alexanders far på 80 år samt et spædbarn og to børn på fem og syv år. Familiens ældste børn er blevet hentet i helikopter for en måned siden og fløjet til en kostskole længere sydpå. Middagen bliver skyllet ned med skoldhed te, og bagefter foreslår Alexander, at jeg sover i tjummen sammen med hans familie. Behagelige mæt i rensdyrkød, liggende på varme rensdyrskind, falder jeg i søvn til lyden af hundeglam, mens bålet langsomt dør ud. Tjummen skal vise sig at blive mit hjem de næste to uger.

Råt kød og rensdyrblod

Jeg bliver hurtigt introduceret til nogle af de få delikatesser, som findes på tundraen. En familie slagter 30-40 rener om året, og hver gang er der fest. De skærer små stykker af rå kød eller rå lever fra den nyslagtede ren, dypper det i blod og tager det i munden, og med et hurtigt snit af en kniv skæres det over lige foran læberne. Kødet skylles ned med et krus varmt rensdyrblod tilsat lidt salt. Både blod og rå kød er rigt på vitaminer, og det giver variation i en ellers ensformig kost. Det bedste på rensdyret er tunge, lever, hjerte, nyrer, mule og knoglemarv. Ind imellem supplerer nomaderne med fisk fra søerne, som bliver fanget i net. De bliver også spist rå eller en sjælden gang kogt. Man steger aldrig noget herude på tundraen.

Jeg kan ikke undgå at bemærke den tydelige kønsrollefordeling. Kvinderne står op før alle andre for at tænde bål og lave te til resten af familien. I løbet af dagen skal de passe børn, hugge brænde, hente vand og så i øvrigt stille mad og te på bordet for manden flere gange dagligt. Når efteråret og vinteren

Jeg fulgtes med syv familier, som tilsammen drev en flok på 3000 rener.

Ikke alle synes det er lige sjovt at sidde 20 km på

kommer, bruger kvinderne de mørke aftener til at sy tøj af rensdyrskind til hele familien. Uden anorak og benklæder i rensdyrskind ville nomaderne ikke kunne overleve den barske vinter med temperaturer ned til minus 50 grader.

Mændenes opgave er mere afgrænset. De skiftes først og fremmest til at passe flokken på 3000 rensdyr døgnet rundt. Renerne skal hele tiden have de bedste græsningssteder, så derfor lever nenerne som nomader på evig vandring fra græsgang til græsgang. Om foråret bevæger de sig fra overvintringsstederne sydpå, nær trægrænsen i det nordlige Sibirien, til de nordlige sommergræsningssteder på Jamalhalvøen. Om efteråret vandrer de den modsatte vej - en rute på omkring 500 km.

Når familien skal flytte og trækrenerne udvælges, er det mændene, der svinger lassoen, mens kvinderne har til opgave at holde det reb, der lægges rundt om rensdyrflokken, så man kan holde den samlet. Her er det imponerende at se, hvordan kvinderne behændigt undgår at træde hen over reb, tøjler og styrestave, der ofte ligger spredt over hele lejren. Kvindens menstruation gør, at hun regnes for uren, og det er derfor bandlyst, at hun går hen over ting, der kan sættes i forbindelse med renerne. Overholder hun ikke dette, risikerer familiens rener at blive ramt af en ulykke.

Den hellige slæde

Trods næsten 100 år under kommunismen, har shamanismen overlevet blandt nomaderne. Enhver større sten eller underligt formet bakketop i landskabet er besjælet med en ånd. En dag bliver jeg kaldt hen til familiens hellige slæde, hvorpå står en trækasse, som jeg aldrig har set åbnet. Alexander løfter låget og viser mig ikoner af skæbneguder, som i nenernes verden afgør forskellen mellem liv og død for både dyr og mennesker. I kassen ligger også to små dukker, som symboliserer forfædrenes ånder. Det sker, at Alexander sætter dem ind i tjummen for at sikre familiens lykke. Den hellige slæde går i arv og skal altid trækkes af en hellig ren, der som regel er hvid.

Efter et par uger sammen med nomaderne, begynder jeg at overveje mulighederne for at komme tilbage til civilisationen. Det vil snart blive vinter, og jeg beslutter mig derfor at gå efter et boretårn 30 km ude i horisonten, som Alexander forklarer mig er en af Gazproms prøveboringer. Følelsen af våde fødder bliver hurtigt genopfrisket, men tanken om varme og civiliserede forhold holder modet oppe. Ved ankomsten bliver jeg mødt af 40 russiske borebissere, som giver mig en kongelig behandling med eget værelse i de opstillede skurvogne og fri adgang til kantinens store udvalg i supper og russiske kålderetter. Efter en tur i saunaen falder

jeg i søvn til filmen Gladiator med russisk synkronisering. Et par dage efter får jeg et lift i helikopter sammen med skifteholdet - men desværre nordpå til den lukkede by Mys Kamin. Det lokale grænsepolitistår allerede klar ved ankomsten. Under afhøringen spørger de interesseret til mit ophold hos rensdyrnomaderne, og jeg undgår på forunderlig vis både konfiskering, bøder og bestikkelse - kun overraskelsesmomentet kan forklare dette. Officeren kræver blot, at jeg flyver sydpå hurtigst muligt med næste helikopter.

Da jeg næste morgen vandrer ud ad grusvejen mod den faldefærdige luft-havnsbygning, er det tydeligvis blevet vinter. Den første sne er faldet, og frosten bidder i næseborene. Men jeg er klar over, at det ikke er sidste gang, jeg har sat mine ben på tundraen. Jeg er solgt. Solgt til Jamal og rensdyrnomaderne, og et besøg den kommende vinter spøger allerede i mine tanker.

Spritkørsel på havisen

Min ånde driver langsomt opad som en tyk tåge foran ansigtet, da jeg står på havisen og tommer i minus 25 grader. Jeg slår kuskeslag på tredje time og overvejer kraftigt situationen. Det er ikke et spørgsmål, om bilerne stopper og tager tomlere med. Det skal de nok gøre. Spørgsmålet er mere, hvornår den første bil overhovedet vil komme. Det når at blive mørkt, før lykkens engel forbarmer

en slæde under flytningen om vinteren.

Piko med familien. Jeg fik tilbud om at gifte mig med Svetlana (nr. 2 fra højre) – måske jeg skulle have sagt ja?

sig over min naive optimisme. "Har du visum?", spørger chaufføren brovtent, da han hører min russiske accent. "Jo, det har jeg da", svarer jeg. "Drikker du også vodka?". Det kan jeg også svare ja til, og så er jeg godkendt. I trucken sidder en russer mere, som tilsyneladende også har taget den på stop ud over isen. Efter en times kørsel stopper chaufføren. "Er du sulten?", spørger han. Før jeg når at svare, finder han et brød og en spegepølse frem, som hurtigt får følgeskab af en halv liter vodka. Alle tager godt for sig af retterne, og især chaufføren gør sit til, at det bliver lavvande i vodkafasken. Der er næppe tvivl om, at han står til et klip i kørekortet, men vejen ud over isen er lige og flad, og der er heldigvis ligeså lidt modkørende trafik som politibetjente. Lyset fra Panaevsk dukker op ude i horisonten ved midnattide, og vi sætter kursen direkte mod landsbyens eneste bar, hvor folk danser og tumler omkring i sprittåger. Vi når vel at feste med i 20 minutter, før der opstår en slåskamp, som lukker baren med et brag. Det er en slåskamp mellem en rensdyrnomade fra tundraen og

én fra landsbyen – et klassisk opgør, får jeg senere at vide.

Hvem vil have Svetlana?

Alexander havde om efteråret fortalt mig, at de om vinteren ville stå cirka 50 km fra landsbyen. Mere nøjagtigt kunne han ikke sige det, så jeg har taget skiene med for at være selvtransporterende. På statsbruget beskriver de stedet mere præcist, og så er det bare at tage af sted, før de flytter. Allerede på andendagen er der bid – tror jeg. De fem telte på en bakketop viser sig at være nabobrigaden. Vi kender ikke hinanden, men det er ligegyldigt. Jeg bliver inviteret til at overnatte hos Piko og hans familie, som gerne vil lære den mystiske skiløber med rygsæk og pulk bedre at kende. Pikos kone serverer en dejlig kraftig rensdyrsuppe med knoglemarv og kogte kødstykker, og der kommer også en flaske vodka på bordet. Stemningen stiger, og pludselig spørger Piko, om jeg ikke har lyst at gifte mig med hans datter Svetlana på 18 år. Jeg holder en kunstpause og tager en ekstra slurk af vodkaen. Svetlana sidder ved siden af mig og er bestemt en køn pige. Men alligevel, jeg synes ikke helt vi passer til hinanden. "Jeg kan jo ikke passe rensdyrene, så derfor vil det aldrig gå", forklarer jeg Piko, overbevist om, at jeg har fundet det perfekte argument. "Det er ligegyldigt, du tager hende bare med til Danmark", svarer han, og bundet kruset med vodka. Den

tygger jeg så lidt på og vurderer, at min bedste chance nok er, at vi drikker noget mere. Den eneste der ikke bliver spurgt om noget, er Svetlana. Hun går rundt og hjælper sin mor med at lave te og opvarte os mænd. Det er der ingen, der synes er underligt – formentlig heller ikke hende selv.

Tundraild og drukkenbolte

Næste morgen kører Piko mig på sin snescooter op til Alexanders brigade. Natasha, Alexanders kone, står allerede klar med varm te. Der er godt nok ingen telefon, e-mail eller fax herude på tundraen, men man har noget andet, som er bedre og ikke behøver strøm. "Tundrailden", som den kaldes, er for længst løbet i forvejen og har sladret om min ankomst. "Alexander er inde i landsbyen for at købe madvarer, men han kommer snart igen", fortæller hun. Det er dejligt at være tilbage hos familien og sjovt at gense børnene, som alle er blevet et halvt år større. Natasha varter mig op, som var jeg et nært familied medlem. Solen når at gå ned, men der er stadig ingen Alexander. Til sidst går vi i seng. Jeg vågner klokken seks næste morgen, ved at Alexander kommer væltende ind i teltet med spritånde og istapper i skægget. "Velkommen hjem, min søn", siger han med hovedet så tæt på mit ansigt, at jeg ville have forsøgt et kys, hvis ikke lige han havde været en mand og lugtet af sprit. Jeg bliver hurtigt klar over, at der kun er én rigtig

".....pludselig spørger Piko, om jeg ikke har lyst at gifte mig med hans datter Svetlana på 18 år"

måde, jeg kan gengælde hans hengivenhed på. Jeg bliver nødt til at stå op og starte dagen med at dele en halv liter vodka sammen med ham. Alt andet ville virke uopdraget.

sidder med på en af slæderne og kan følge, hvordan trækrene bliver styret vha. seletøj, en lang pind og nogle hvislelyde. Efter en lille uge sammen med Piko og familien siger jeg farvel og står på ski tilbage til landsbyen.

”Der er dog vodkafri perioder ind imellem, hvor mændene kommer på højkant og får indhentet noget af alt det forsømte arbejde”

De næste uger bliver en udfordring for leveren. Nomaderne står tæt på landsbyen om vinteren, og selvfølgelig burde jeg have regnet ud, at det ville gå op i vodka. Ikke alle mændene drikker, men så godt som. Nogen kan styre det bedre end andre, men Alexander er ikke i den kategori. Han fortsætter drikkeriet ligeså længe, der er flasker tilbage. Når han vågner om morgenen med tømmermænd, så er det første han leder efter en ny vodkaflaske. Natasha forsøger hver gang at gemme flaskerne, men problemet er bare, at der ikke er så mange gemmesteder i en tjum, når man har boet i den hele sit liv. Ofte drikker mændene i nabotelten med, og til sidst bliver kvinderne så trætte af det hele, at de smider mændene på porten; her får de lov at ligge i sneen og sove rusen ud, før de kommer ind igen.

Der er dog vodkafri perioder ind imellem, hvor mændene kommer på højkant og får indhentet noget af alt det forsømte arbejde. Det er på denne årstid – i den sene vinter – at de bygger slæderne, som skal transportere dem til Karahavet i løbet af foråret og sommeren. Slæderne bygges i lærketræ vha. primitive redskaber, et gammelt håndværk som er gået i arv mellem generationer.

Efter et par uger hos Alexander vender jeg tilbage til Piko i nabobrigaden. Det er ikke brylluppet med Svetlana, som trækker, men derimod at få lov at følges med dem på deres forårsvandring nordpå. Pikos familie tilhører de såkaldte nordlige brigader, som forlader vinterlejrene først. Jeg fortryder ikke mit valg. Det er et fantastisk skue at se ni familier køre i karavane udover den hvide isørken med over hundrede slæder trukket af rener. Bagved kommer den store flok på omkring 6000 rensdyr, som bliver drevet frem med hjælp fra hunde. Jeg

Varme følelser i -46 °C

Året efter er jeg tilbage igen. Jeg kommer i januar, midt i den koldeste periode, og finder Alexander og familien omtrent samme sted. Men allerede ved ankomsten fornemmer jeg, at noget er galt. Alexander skal ikke have noget af hverken den vodka eller vin, som jeg har slæbt med ud på tundraen. ”Hans far døde for et par måneder siden, og han sørger stadig”, forklarer Sergei fra nabotellet. Med til forklaringen hører, at Alexander efter faderens død var taget til landsbyen og havde drukket sig en brandert til, der fortsatte i mange dage. ”Til sidst nærmede det sig det livstruende, og lægen måtte give ham antabus. Så nu kan han selvfølgelig hverken drikke vodka eller rødvin”, fortæller Sergei med et tydeligt håb om, at han så kan få lov at hjælpe mig af med mine gaver. Selv om stemningen er lidt trykket til at starte med, så er det på mange måder hyggeligere at være sammen med Alexander denne gang, og han snakker også gerne om faderen. Han kom af dage på hospitalet i landsbyen, og på den måde undgik familien at skulle transportere hans lig ugevis henover tundraen på en slæde, hvilket ellers ofte sker, når nogen dør. Nenerne efterlader aldrig døde på tundraen, men lægger dem i en kiste i landsbyen, som står hævet lidt over jorden.

Januar er en måned, hvor nomaderne opholder sig så meget som muligt indenfor i teltene og venter på varmen og forårets kommen. Solen hænger lige akkurat over horisonten et par timer hver dag, og det er bidende koldt som i to dybfrysere tilsammen. Temperaturen synker til -46 grader, men det går fint med at holde varmen i den rensdyranorak, som jeg har lånt af statsbruget. Om natten sover jeg sammen med familien på rensdyrskind i teltet. Vi ligger på rad og række iført lange rensdyrstøvler og

med rensdyrjakker trukket henover os som dyner. På den måde kan man faktisk holde varmen selv i de koldeste nætter.

Hen ad vejen oplever jeg en gensidig respekt mellem Natasha og Alexander, som jeg ikke lagde mærke til i starten. Når Alexander kommer tilbage efter at have vogtet over renflokket en kold vinter nat, er det med omsorg og tydelig respekt for hans arbejde, at Natasha skænker te og serverer mad. Han får de bedste kødstykker med de største fedtbræmmer, for hun er godt klar over, at en person taber mange tusinde kalorier ved blot at skulle holde varmen i 25 graders kulde en hel nat igennem. Også Alexander omtaler altid Natashas arbejde med stor respekt, f.eks. ved at fremhæve det tøj, hun har syet af rensdyrskind til familien. Det par rensdyrstøvler, som jeg har købt til mig selv inde i landsbyen, vækker ikke nogen beundring hos Alexander: ”De forstår ikke at sy det, så det kan holde til at blive brugt herude på tundraen” siger han, med tydelig henvisning til, at det gør hans kone. Den rollefordeling, jeg i begyndelsen syntes var uretfærdig, forekommer mig mere og mere at være et fornuftigt samarbejde mellem de to køn herude på tundraen, hvor det er fuldstændigt urealistisk at bo alene. Og ingen af kønnene virker utilfredse med deres opgave: ”Hvordan skulle kvinden både kunne amme børn og vogte over rensdyrene om natten”, spørger Natasha, da jeg kommer ind på emnet. En kvinde får typisk mellem seks og otte børn, som alle fødes i teltet under primitive forhold.

Friheden er ikke til salg

August er en dejlig årstid. Myggene er forsvundet, temperaturen behagelig, dagene stadig lange og tundraen bugner af orange multebær. Jeg møder Alexander og resten af brigaden et par dage før de når Karahavet. Vejen derud fra station 220 km tilbagelægger jeg i en pansret mandskabsvogn på larvefødde, som købmanden tilfældigvis har stående. Købmandens chauffør er fuld, og det er sent på aftenen, men han tilbyder alligevel at køre mig de sidste 50 km ud til brigaden. Drivremmen ryger af hvert femte minut, men på forunderlig vis lykkes det ham hver gang at sætte den på igen, selv om finmotorikken tydeligvis er forsvundet sammen med

vodkaen. Da drivremmen ved midnattstide ryger af for 117. gang, overmander trætheden ham, og han falder i søvn med en svensk nøgle i hånden og hovedet inde i motorrummet. Han vågner først op næste formiddag, men det gør ikke så meget. Herude er tiden ikke så vigtig, og ingen kender alligevel til min ankomst. Selv tundrailden har svigtet denne gang.

Alle børnene er hjemme, da jeg sidder i teltet og drikker te med Alexander og Natasha. "Jeg ventede, at du ville komme", siger Alexander. "Jeg ved, at du ikke kan undvære os og tundraen så længe", griner han højt, men med et gran af alvor. Det er rigtigt nok. Det er sjette gang jeg besøger familien, og som altid føler jeg mig velkommen og accepteret som en af deres nærmeste. Også denne gang slagter Alexander en ren for at fejre mit besøg, og som altid skal han lige se, om "drengen" stadig kan huske at drikke en kop varm rensdyrblod. Det kan han godt.

Da jeg et par dage efter går en tur langs stranden ved Karahavet, strejfer tanken mig, om nenerne vil fortsætte med at leve som de gør, eller de vil forfalde til at blive fastboende, som det er sket med så mange andre nomadefolkeslag. Jeg tillader mig at være optimistisk. Historien viser, at nenerne kun tager den del af civilisationen til sig, som de kan bruge på tundraen – og forkaster den del, som vil betyde, at de ikke kan leve det frie liv under åben himmel. De har allerede overvundet mange af civilisationens fristelser, hvor andre russiske nomadefolkeslag har givet efter. Jeg tror, det må være en sjælden stor stolthed og frihedstrang, som stadig får unge nener til at gifte sig med hinanden og leve det samme enkle liv på tundraen, som deres forældre og bedsteforældre gjorde, frem for at jage nye fristende muligheder. Der er mange måder at leve livet på, men nomadelivet på Jamalhalvøen er en af de mere eksotiske, som heldigvis ser ud til at overleve. Jeg ser i hvert fald frem til med sindsro at kunne fejre min 10. jubilæumsrejse til Jamalhalvøen om få år.

Billede øverst: Inden nomaderne kan flytte, skal de først indfange træk-renerne.

Billede midten; Natasha med børnene i august – tæt på Karahavet, hvor nenerne vender om og vandrer sydpå igen.

Billede nert: Vinteren kan være bitterlig kold (jeg oplevede ned til -46 grader), men teltene er lavet af rensdyrskind og varmes op af en lille brændeovn.